ՆԵՐՔԻՆ ՏԵՍՈՒԹԻՒՆ

ՆԱԽԱԴԻՊ ՏԱՐՐԱԿԱՆ ՈՒՍՈՒՄՆԱՐԱՆՆԵՐԻ ՀԱՄԱՐ

(Շարունակութիւն և վերջ 1)

III

Դասատան կազմակերպութիւնը։ Եթէ սկզբնական դասատանում պատահեն շատ աշակերտներ զանազան հասկացողութեան և զարգացման աստիճանի, այն ժամանակ կարելի է այդ դասատունը բաժանել խմբեր աշակերտների զարգացողութեան համաձայն և յանձնել մի ուսուցչի, թէև չը լինի այնքան դիպլոմաւոր և արժանաւորութիւն ունեցող մարդ, այլ և այնպիսի, որ ընդունակ է բան իմանալու։ Խմբեր բաժանելը և մի ուսուցչի յանձնելը Եւրոպայում, ոչ թէ միայն վնասակար չ'են համարում, այլ և ընդհակառակը օգտակար։ Ահա սրա մասին ինչ է ասում Կ. Դ. Ուշինսկին, ռուսաց հռչակաւոր մանկավարժը իրան գրքի մէջ „Родное слово для учащихъ" „Մի դասատուն խմբեր բաժանելը, որոնցից մինը հզոր է միւսից, ոչ թէ վնասակար է, այլ մինչև անգամ օգտակար է, եթէ դասատիարակը պարապելով մի խմբի հետ, տայ միւս խմբերին օգտաւէտ պարապմունք"։ Յետոյ ասում է „Այն դասատունը որ կազմված է մի քանի բաժանմունքներից, որոնք աստիճանաբար հետևում են թէ զարգացումով, և թէ պարապմունքով, մինչև անգամ կանոնաւոր ուսման համար աւելի պայմաններ ունի, քան թէ այն, որի աշակերտները մի և նոյն զարգացման գիտութեան տէր են"։

Մի և նոյն գրքի մէջ ասում է, „Որքան բազմակողմանի են հիմնական կրթութեան առարկաները, այնքան էլ ամենաօգտաւէտ է, եթէ այդ ամէն առարկաներով, կամ թէ մեծ մասամբ պարապէր միայն մի ուսուցիչ։ Եթէ դուք կամենում էք ամէն մի առարկայի համար վերցնել մի ուսուցիչ կամ ուսուցչուհի, այն ժամանակ աւելի լաւ է փոքրացնել առարկաների թիւը, որքան կարելի է։ Շատ ուսուցիչներ, որոնցից ամէն մինը ոգեւորվում է իր սեփական առարկայի մասին, կարող են երեխայի գլուխը լցնել զանազան գիտութիւններով, բայց նրա մտաւոր աչքը փակուած կը մնայ։ Ուրեմն որքան բազմակողմանի կը լինեն ուսանելի առարկաները, և որքան սակաւաթիւ ուսուցիչներ, այնքան լաւ է սկզբնական ուսման համար"։ Չի կարելի չը համաձայնել այնպիսի փորձված մանկավարժի հետ, ինչպէս Կ. Դ. Ուշինսկին։

Դասատուութեան եղանակը։ Ինչ որ կը վերաբերի դասատուութեան եղանակին, 'ի հարկէ հասկանալի է, որ դասատուութեան եղանակը պէտք է լինի ն կ ա տ ո ղ ա կ ա ն — դ ի տ ո ղ ա կ ա ն, աստիճան առ աստիճան և մասնաւորից սկսելով, որովհետև փոքր աշակերտը առաջ տեսնում է մասը և յետոյ ամրողջը, առաջ իրան գիւղը և յետոյ իրան գիւղը իբրև գաւառի մասը etc. առաջ կովը և յետոյ կովը իբրև ծամող կենդանիներից մինը։ Դասատուութեան եղանակը պէտք է լինի սիստեմատիքական։ Դասատուութեան ձևը անպատճառ հարցական և պատմական, այսինքն այնպէս որ աշակերտը հարցերի միջնորդութեամբ կարողանայ պատասխանել։ Դասատուութեան եղանակը և ձևը 'ի հարկէ բոլորովին կախուած են ուսուցչի ընդունակութիւնից, բայց երբեմն ամենալաւ ուսուցիչը չէ կարող ոչինչ անել, եթէ իրան ձեռին չունենայ ամենահարկաւոր պատկերներ, օրինակներ և այլն։ Սրա համար էլ ամենայն ուսումնարանի առաջադիմութիւնը կախված է, ոչ թէ միայն ուսուցչից, այլ և դասատուութեան նպաստող միջոցներից։

Նպաստող միջոցներ։— Ուրեմն գործը աւելի յաջող առաջ տանելու համար, ամենայն տարրական ուսումնարան պէտք է աշխատէ ունենալ կենդանիների պատկերներ, իրան քաղաքի կամ գիւղի և իրան հայրենիքի պլանը, փայտի պատի տախտակներ, զանազան արհեստական և տնտեսական մեքենաներ, անօթներ, զանազան գէօմէտրիքական մարմիններ։ Հարկաւոր է ունենալ նմանապէս զանազան դասական առարկաներ, զօրօրինակ քարետախտակներ, գրիչներ, քարեգրիչներ, մատիտներ, թուղթ և այլն որ եթէ մի աշակերտ (ինչպէս սովոր են մեզանում առ հասարակ) գայ ուսումնարան առանց դասական առարկայի, ուսուցիչը կարողանայ տալ այդ առարկաներից, որ աշակերտը պարապ չի նստի դասատանում, ու սրանով չի սովորի դասատան վերայ նայել մի այնպիսի տեղի վերայ, որտեղ կարելի է նստել և բան չը շինել։ Լաւ է այս ժամանակ աշակերտին դասատանից դուրս անել, քանց թողուլ, որ նա այնտեղ պարապ նստի թէև ուսուցիչը պէտք է խստութեամբ պահանջէ աշակերտներից, որ նրանք առանց հարկաւոր դասական առարկաների դասատուն չի գան։

Չի կարելի և չը նկատել, որ աշակերտների ուշադրութիւնը աւելի լաւ է ըմբռնում ընդարձակ, լուսաւոր դասատանում, ուր օդը ազատ խաղում է, պատերը մաքուր են և սեղանները յարմարաւոր առողջապահութեան կողմից։ Սեղանների վերայ պէտք է շինած լինեն անշարժ թանաքամաններ։

Տարրական ուսումնարանի համար ամենահարկաւոր է մաքուր գիւղի, նմանապէս հարկաւոր է, որ երեխաները (հասարակ ժողովրդի) ուսումնարանում սովորէին մաքրութեան։ Տարրական ուսումնարանի ուսուցչի վերայ պէտք է պարտաւորութիւն դնել, որ նա անմաքուր երեխաներին հարկադրէր լուացվել և սանդրվել։

Շատ օգտաւէտ կը լինի, եթէ տարրական ուսումնարանի ուսուցիչը երբեմն զբօսանք անէ աշակերտների հետ, թէ քաղաքում և թէ քաղաքից դուրս։ Այս զբօսանքների նշանակութիւնը կը լինի այն, որ աշակերտները կ'տեսնեն և կ'ուսումնասիրեն շատ բաներ, որոնց կողքով թէև շատ անգամ են անցկացել, բայց ուշադրութիւն չեն դարձրել և չեն հետաքրքրել իմանալ նրանց նշանակութիւնը։ Այս ժամանակ աշակերտները ուսուցչի առաջնորդութեամբ շատ առարկաներ կարող են ժողովել, որոնց վերայ ուսուցիչը ուսումնարանում խօսել է, և կամ պէտք է խօսի։

Մենք խօսում ենք տարրական ուսումնարանի ուսուցչի զանազան պարտաւորութիւնների վերայ, բայց ընդհանրապէս խօսելով ժողովրդական ուսուցիչների վերայ, ակամայ տալիս ես քեզ մի հարց, դ՞ուր են այս ուսուցիչները, ո՞րտեղ պէտք է գտնել նոցա"։ Ամէն ուսուցիչ ուսուցիչ է դառնում ինքնակրթութեամբ, որովհետև ուսուցիչներ պատրաստելու համար մասնաւոր ուսումնարաններ չը կան մեզանում և նրանց ամէն մինի փորձառութիւնը 'իզուր կորչում է, և ոչ ոք նրանցից օգուտ չէ քաղում։

Որովհետև Ներսիսեան Դպրոցը ամենից շատ ժողովրդական ուսուցիչներ պէտք է պատրաստէ, սորա համար էլ ամենայարմարաւոր կը լինէր, եթէ բարձր դասատան աշակերտները յաճախէին տարրական դասատունը և փորձէին փոքր երեխաներին փորձական դասեր տալու այն ուսուցչի առաջնորդութեամբ, որ արդէն բաւականին փորձվել է։ 1)

Վ. Շահվերդեան.

Փետրվարի 6-ին Գիւղատնտեսական ընկերութեան նիստում գիտնական ագրօնոմ Ս. Խ. Խօջայեանցը կարդաց մետաքսաքաշութեան վրա Կովկասում, և նորա բարվոքելու հնարների վրա։

Կարճ կերպով շերամի կազմակերպութիւնը մեկնելուց յետոյ, որդուների խոշորացրած պատկերի միջնորդութեամբ (ապարատ Օզու), բաւական մանրամասնաբար ցոյց տուեց մետաքսի ֆիզիքային և քիմիական յատկութիւնները, մետաքսաքաշութեան մի քանի գիտնական միջոցներ պարզելու համար։

Յետոյ նա պատմեց մետաքսաքաշութեան միջոցների վրա Կովկասում, այն է՝ Իմերեթում և Մինգրելիայում, վերջը և հայոց և մահմեդական գաւառներում։ Զուգընթաց սորա հետ մանրամասնաբար ծանօթացրեց լսողներին և եւրոպական մետաքսաքաշութեան միջոցների հետ, նոցա Կովկասեան մետաքսաքաշութեան հետ համեմատելու և առաջինների գերազանցութիւնը ցոյց տալու համար։

Բայց մանաւանդ հետաքրքիր էր պ. Խօջայանցի ընթերցանութեան երկրորդ բաժինը, որտեղ նա խօսեց Կովկասեան մետաքսաքաշութեան բարվոքելու միջոցների վրա։ Ուշադրութիւն դարձնելով գործողութեան բաղադրեալ լինելու վրա, և ուրիշ կողմից մեր շինականների տնտեսական դրութեան վրա, նա հաստատեց, որ այժմեան տնտեսական հանգամանքներում գիւղական ազգաբնակութիւնը իր սեփական միջոցներով չէ կարող աւելի կատարեալ միջոցները ձեռք բերելու։ Վաղուց է արդէն Ֆրանսիայում և Իտալիայում մետաքսաքաշութիւնը կատարվում է գործարանների միջոցով։ Այդ գործարանները երկու տեսակ են Եւրոպայի մէջ,—մի քանիսները առնում են շերամի կոկոնները և իրանք իրանց համար քաշում են նրանցից մետաքսի թելը, իսկ միւսները յայտնի փորձով քաշում են թելը գիւղացիների համար։

Պ. Խօջայեանցի խօսքերին նայելով, Կովկասում եղած գործարանները պատկանում են առաջին տեսակին։ Այդ տեսակ գործարանները իրանց աշխատանքը ապահովելու համար պէտք է առաջուց առնեն կոկոնները և ուրեմն փոխ տալով գիւղացիներին նեղ ժամանակներում մի յայտնի գումար, ձեռք են գցում առաջուց գիւղացիների մօտ եղած բոլոր կոկոնների քանակութիւնը և այսպիսով զրկում են գիւղացուն օգուտ քաղել իր արդիւնաբերածից։

Երկրորդ տեսակի գործարանները, պ. Խօջայեանցի կարծիքով, աւելի համապատասխանում են մեր երկրի օգուտներին, և միջոց կը տային գիւղացուն օգուտ քաղել իր արդիւնաբերածից։

Բայց ամենայարմար այդ նպատակին հասնելու համար, պ. Խօջայեանցը համարում է գիւ-

---

1) Մի և նոյնը հարկաւոր է փորձել և մեր միւս միջնակարգ ուսումնարաններում։

բաւականանայ միայն մեր հեղինակից ներկայացրած տիպերի պատահելովը, այլ կը հանդիպէր դժոխքում հայ-հասարակութեան ամէն դասերի ներկայացուցիչներին։ Նորա և դժոխքում պատահած տանջվող յանցաւորների ողիների մէջ խօսակցութիւնը մօտաւորապէս հետեւեալը կը լինէր՝

Օսկան Պետրովիչ։—պարոններ հոգևորականներ, դուք ինչպէս ընկաք այստեղ, ես կարծում էի որ դուք ամենից դրախտում կը լինէք։ Դուք չէիք որ առաքինութիւն էիք քարոզում ժողովրդին։

Պատասխան.—ճշմարիտ է, մենք քարոզում էինք ուրիշներին առաքինութիւն, բայց մի և նոյն ժամանակ մեր սեփական նիւթական ապահովութեան և հասարակական ապարիզի մասին հոգալով, երբէք չէինք քաշվում տալուց և առնելուց...։

Օսկան Պետրովիչ։—Աչքերիս չեմ հաւատում, պարոններ մանկավարժներ, դուք այստեղ.. դուք չէիք, որ ձեր աշակերտներին օրինաւոր վարք էիք քարոզում։

Պատասխան.—Այո, մենք այդ անում էինք, բայց ոչ թէ միայն մեր սեփական վարքով մեր աշակերտներին ամենավատ օրինակ էինք ցոյց տալիս, բայց ուսման մէջ էլ աշխատում էինք պահպանել ամենափտած մեթոդները և այսպիսով բթացնում էինք հայութեան նոր սերունդը։

Օսկան Պետրովիչ։—վայ.... երդ է.... պատուական ուսուցիչներ խմբագիրներ ազգային լրագրութեան, դուք էլ դրախտի տեղը դժոխքը ընկաք...։ Դուք չէիք, որ բարոյականութիւն քարոզելով, լի կրօնական զգացմունքով առաջնորդող յօդվածներ էիք գրում...։

Պատասխան.—այո, թէև մենք կրօնական զգացմունքով լի բարոյական յօդվածներ էինք գրում, բայց ոչ թէ միայն մեր մատնաւոր կեանքի մէջ հակառակում էինք մեր քարոզած սկիզբներին, այլ և մեր լրագիրների մէջ քաղաքական, ներքին և ազգային բաժնի յօդվածները հակառակում էին մեր առաջնորդող յօդվածների ուղղութեանը...։

—

Ի հարկէ այդ դատապարտված ազգային լրագիրների թուից „Մեղու Հայաստանի" լրագիրը բացառութիւն է կազմում, նրա զրականական ամբողջ գործունէութեան ընթացքում յայտնած մի միտք հազարներ ած է, այն է Թիֆլիսի մտերում գօղերի յարձակումներին առաջն առնելու համար, դռնապանների պահելու առաջարկութիւնը։ Այս երևելի պրոեկտը այնքան համակրութեամբ ընդունվեցաւ Թիֆլիսի հասարակութիւնից, որ շատերը ցանկանում են կարգել մասնաւոր անձերում դռնապանների, Թիֆլիսցիների մատնաւոր, և ամեն տեղ անմատչելի կեանքը „Մեղու Հայաստանի"

յարգելի լրագրի յանդուգն յարձակումների դէմ պաշտպանելու համար....

—

Իսկ «Մշակի» անցեալ տարվայ դատապարտողները այս տարի նորա ամենահաւատարիմ բարեկամներ դարձան։ Ապացոյց կարող է լինել Աստրախան քաղաքը, որ անցեալ տարվայ սկզբում բոլորովին չէր ուզում գրվել „Մշակին" իսկ այս տարի 20 բաժանորդ ունի։ Ընդհակառակն Թիֆլիսի մէջ բաժանորդների թիւը նուազեցաւ։ Պատճառը շատ պարզ է՝ Թիֆլիսի հայերը ու հայուհիքը օտար լեզուներով էլ կարդում են, ուստի „Մշակի" պէս լրագիրը և առ հասարակ հայոց լրագիրներ ու գրքեր նրանց համար anachronisme է, այսինքն անընդունելի, ժամանակութիւնից դուրս եկած հնութիւն։ Բայց ցաւն այն է, որ օտար լեզուներովն էլ չեն կարդում պատուելի Թիֆլիսեցիքը.... Երանի ճշմարիտ կարդային,—այն ժամանակ մենք մեր ձեռքերով կը փակէինք Ներսիսեան տպարանի հայոց բաժինը....

—

Ուզում էի վերջացնել ֆէլիէտօնս, բայց անակնկալ կերպով «Մշակի» խմբագրութիւնը ստացաւ մի շատ նշանաւոր լուր, որնոր պ. խմբագրի հրաւէրքով ստիպված եմ յայտնել մեր ընթերցողներին։

„Նապոլեօնի մահվան լուրը սուտ յայտնվեցաւ"։

Անա՞ինչպէս։ Ե....ի գաւառի Գ.... գիւղից ստանում ենք հետեւեալ նամակը՝

Պ. Խմբագիր «Մշակ» լրագրի

Օգուտ քաղելով ընթերցողի կատարեալ հաւատարմութենից դէպի ձեր թերթը, դուք ի չար էք գործ դնում ձեր նշանակութիւնը և թոյլ էք տալիս ձեզ տարածել այնպիսի քաղաքական լուրեր, որը վերջը սուտ են յայտնվում։ Ես հայ-հոգևորական լինելով բացի հայերենից ուրիշ լեզու չ'գիտեմ, (որովհետև երբ ես ուսումէի առնում «Մեղուի» 5-որդ համարի առաջնորդող յօդվածը դեռ չէր դուրս եկել) ուրեմն բացի «Մեղուից» ու «Մշակից» ուրիշ քաղաքական լրագիր չեմ կարդում։ Ասացէք խնդրեմ, եթէ Նապոլէօնը ճշմարիտ մեռած լինէր, մթթէ դուք կարծում էք, որ «Մեղուն» անուշադիր կ'թողնէր այդպիսի նշանաւոր անցքը ու չէր տալ այն մարդի կենսագրութիւնը որ քանի տարի է ինքնակամ կերպով ամբողջ Եւրոպան էր կառավարում։ Ուրեմն ձեր յայտնած լուրը սուտ է.... ամօթ ձեզ, պարոն։

Քահանայ Ա. Բ.

Հմը.... ինչ կասէք ընթերցող....

Դուցէ ճշմարիտ էլ է, որ Նապոլէօնը դեռ կենդանի է...

Եթէ ոչ, եթէ նա ճշմարիտ վախճանված լինէր, մթթէ „Մեղու Հայաստանի" լրագիրը մինչև հիմի չէր տալի նորա կենսագրութիւնը։

Ասիացի